

Eski Ahid'deki “Dua” Kavramının Kur'an'daki “Salât” Kavramıyla İlişkisi

Dr. Hakan UĞUR*

Atıf / ©- Uğur, H. (2008). Eski Ahid'deki “Dua” Kavramının Kur'an'daki “Salât” Kavramıyla İlişkisi, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8 (2), 133-166.

Özet- Eski Ahid'de Yahudiliğin günlük ibadeti için kullanılan “tefilin” kelimesi sözlükte dua anlamına gelir. Günde üç defa yerine getirilmesi gereken dua ibadetinin birtakım esasları Eski Ahid'de bildirilmiştir. Dua ibadetinden önce abdest almak, duanın ifa edilmesi esnasındaki bazı hareketler, bize İslâm'daki namaz ibadetini hatırlatmaktadır. Kur'an'da namaz için kullanılan “salât” kelimesi de dua anlamına gelir. Kur'an'daki salât ile Eski Ahid'deki dua ibadeti arasındaki benzerlikler bizi, Eski Ahid'deki dua pasajlarının, Kur'an'da bahsedilen ve İsrailoğullarına emredildiği zikredilen namaza işaret ettiği sonucuna ulaştırmaktadır.

Anahtar Kelimeler- Eski Ahid, ibadet, dua, salât, rüku, secde

Giriş

Kur'an, birçok ayette İsrailoğullarına gönderilmiş ilahi kitap olan Tevrat'ı tasdik ettiğini belirtmektedir.¹ Bununla birlikte, Hz. İsa'ya verilen İncil'in de Tevrat'ı tasdik ettiğini belirtir.² Kur'an'da, Yahudiler davranışlarıyla çok sert şekilde eleştirilirken onlara gönderilen Tevrat'tan birçok ayette sitayişle bahsedilmesi dikkat çekicidir. Kur'an'ın, Yahudilere gönderilen Tev-

* Arş. Gör., Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı, e-posta: hugur@selcuk.edu.tr

¹ Bakara 2/41, 89, 91, 97, 101; Al-i İmran 3/3; Nisa 4/47, Maide 5/48; Fâtır 35/31; En'am 6/92, Ahkaf 46/12, 30; Yunus 10/37; Yusuf 12/111.

² Maide 5/46.

rat'tan bahsederken kullandığı "yanınızdaki, yanlarındaki" (لما معكم), (عندهم) gibi ifadeler,³ Hz. Peygamber zamanında Yahudilerin ellerinde bulunan Tevrat'ın kastedildiğini akla getirmektedir. Hz. Peygamber döneminden günümüze kadar bazı sınırlı müdahaleler ve tercüme farklılıkları dışında Tevrat üzerinde önemli bir değişiklik olmadığı bilinmektedir. Kur'an'ın Tevrat'ı tasdik edici vasfının yanı sıra eksik ve yanlışlarını düzeltici (müheymin) vasfının da olduğu Maide Suresi'nin 48. ayetinde vurgulanır.

Al-i İmran Suresi'nin 64. ayetinde Cenabr-ı Hak Yahudilerin de içinde bulunduğu Ehl-i Kitab'ı yalnız Allah'a kulluk etmek, O'na hiçbir şeyi ortak koşmamak, Allah'ı bırakıp da birbirlerini ilah edinmemek üzere "ortak bir kelime"ye çağırılmaktadır. Ankebut Suresi'nin 46. ayetinde de Ehl-i Kitab'a: "Bize indirilene de size indirilene de iman ettik. Bizim Tanrımız da sizin Tanrınız da birdir ve biz O'na teslim olmuşuzdur." denilmesi emredilmektedir. Aynı şekilde, Tevbe Suresi'nin 111. ayetinde: "Allah müminlerden canlarını ve mallarını, cennet kesinlikle kendilerinin olması karşılığında satın aldı. Allah yolunda çarpışacaklar da öldürecekler ve öldürülecekler. Bu, Tevrat'ta da, İncil'de de, Kur'an'da da Allah'ın verdiği bir vaattir..." buyrulurken üç Kutsal Kitabın da aynı çizgide olduğu ifade edilmektedir.

Gerek bu ayetler, gerekse Kur'an'ın musaddık ve müheymin vasıfları bizi, Kur'an ile Hz. İsa'nın da şer'î konularda tabi olduğu Tevrat arasında birtakım ortak noktalar olduğu sonucuna götürmektedir. Kur'an'ın, Tevrat'ın hangi kısımlarını tasdik ettiği konusu üzerinde değişik görüşler ortaya konulmuştur. Söz gelimi, sadece Kur'an'ın Allah'tan gönderildiğini ve Hz. Muhammed'in peygamberliğini müjdeleyen ve doğrulayan Tevrat ibarelerinin tasdik edildiği ileri sürülmüştür. Bununla birlikte Kur'an'da tasdikten bahsedilirken nelerin tasdik edildiği açıkça belirtilmez. Yukarıda bahsettiğimiz ayetleri göz önüne alarak, her peygamberle birlikte gönderilen ve "İslâm"ın değişmez esaslarını oluşturan tek Allah inancı, peygamber inancı, âhiret anlayışı gibi inanç esasları ile Kur'an'da birçok peygamberin ifa ettiğinden bahsedilen namaz, zekât, oruç gibi başlıca ibadetler ve evrensel ahlâk esasları da diyebileceğimiz prensiplerin bulunduğu ibarelerin tasdik edildiği de söylenebilir.⁴ Kur'an bu esasları ortaya koyarak

³ Bakara 2/41; Maide 5/43; A'raf 7/157.

⁴ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Uğur, Hakan, *Kur'an'ın Tasdik Ettiği Tevrat'taki Konular*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya 2008, s. 94 vd.

Yahudileri İslâm'a davet etmiştir. Ancak onlar, açık delillere rağmen hak olduğunu bildikleri halde çoğunlukla imandan kaçınmışlardır. Kur'an'ın Tevrat'ı tasdik etmesinden bahseden ayetlerde Ehl-i Kitabın İslâm'a davet edilmesi ve bu tasdik konusunun söz konusu çağrı için bir gerekçe olarak ortaya konulması, Kur'an geldikten sonra Tevrat ile amel etmenin meşru olarak geçerliliğinin olmayacağını ortaya koyar.

Bu makalede Kur'an ile Tevrat ve Eski Ahid'in diğer kitapları arasında karşılaştırma yaparak, Kur'an'da birçok ayette bahsi geçen ve "salât" kelimesi ile ifade edilen namaz ibadeti ile günlük ibadet olarak Eski Ahid'de zikri geçen "dua" kavramı arasındaki benzerliği ortaya koymayı hedefliyoruz. Böylece Kur'an'da Hz. Musa, Hz. Davud gibi İsrailoğullarına gönderilmiş peygamberlerin yerine getirdiği ifade edilen namaz ibadetiyle bizim şeriatımızda yer alan ve Kur'an'da çokça zikri geçen namaz ibadeti arasında çok da bir fark olmadığını ortaya koymuş olacağız.

1. Dua Kavramı

a) Yahudilikte Dua

Dua, İbranicede "palel" fiil köküyle karşılır. Bu fiil hakemlik etmek, yargıda bulunmak, hükmetmek, aracılık etmek, şefaet etmek, dilekte bulunmak, uyarmak, günah çıkarmak, derin derin düşünmek, hatırlamak, şükretmek, ibadet etmek, aracı olmak gibi anlamlara gelmektedir. Araştırmacılara göre İbranice'deki bu kelime ile Arapça'daki "فعل" (felle) fiili arasında anlam bağlantısı vardır. "فعل" fiili kılıç vb.'nin ağzını kesmek ve körletmek anlamına geldiği gibi "palel" de kendini ibadette köreltmek anlamı taşır.⁵ Bir başka anlatıma göre, ilkel zamanlarda putperestler ibadet esnasında kendilerini kamçıladıklarından,⁶ dua için, "kendini kesmek, yaralamak" anlamında palel kökü kullanılmıştır. Ancak Tora böyle âdetleri yasakladığından

⁵ Gözeler, Esra, *Samî Dinî Geleneğinde Salât, Sıvı ve Zekât Kavramlarının Semantik İncelemesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2005, s. 56-57; Achiasaf, Oded; Bossin, Dona, Reif, Josef, *English Hebrew, Hebrew-English Completely Transliterated*, Prolog Publishing House, Tel-Aviv 2003, s. 400; Alon Shlomo, *Hebrew-Arabic, Arabic-Hebrew Dictionary of Current Usage*, Ş. Zak Kitb., Kudüs 1995, s. 264; Abrahams, Israel; Jacobs, Louis, "Prayer", *Jewish Values*, Keter Publishing House, Jerusalem 1974, s. 248.

⁶ I. Krallar XVIII/28.

palel kökü Ahd-i Atik'te "araya girmek, yargılamak, ummak" gibi anlamlarda kullanılmıştır.⁷"Palel" kökünün isim şekli olan "tefila" Eski Ahid'de 155 kere geçmektedir. Kök, Tevrat'ın ilk beş kitabı olan Pentatok'ta 6 kere, Tarih Kitapları 1 Samuel'den 2 Krallar'a kadar 27 kere fiil halinde, 10 kere de isim olarak, 1-2 Tarihler'de fiil formunda 20 kere, isim formunda ise 14 kez, Peygamber kitaplarında (Nebiiim) fiil olarak 19 kez, isim olarak da 9 kez, Mezmurlar'da 3 kere fiil, 31 kere isim, Eyub, Meseller, Daniel ve Ağıtlar'da 4 kere fiil, 9 kere de isim olarak yer almaktadır. "Tefila", Ahd-i Atik'in son dönemlerinde inen kitaplarında anlam değişikliğine uğrayarak, ilk dönemde taşımadığı "cemaat duası" manasında kullanılmaya başlanmıştır. Bu kavram, Süleyman'ın Meselleri bölümünde ise daha çok bireysel ibadet anlamını taşımaktadır. "Tefila" kelimesi Rabbinik Edebiyatta da⁸ yer almaktadır. Bu kavram, Mişna⁹ ve daha sonraki yazılarda ritüel anlamda duaya işaret etmektedir. Kurman metinlerinde ise duanın belirli zamanlarda ve özel günlerde yapıldığı zikredilmektedir. Modern İbranice sözlüklerde ise "pala" kökü ibadet etmek anlamında kullanılmaktadır.¹⁰

Eski Ahid'de 85 adet dua vardır. Bunların dışında çoğu dua anlamı taşıyan 60 tane bütün ilâhi, 14 tane de ilâhi parçası vardır. Bu ilâhilerin beş tanesi duadır. Bunlar Mezmurlar 17, 86, 90, 102 ve 142. bâblarda yer alır.¹¹Eski Ahid'deki dualar değişik kişilere isnad edilir. Meselâ Çölde Sayım bölümünde Musa'nın,¹² I. Samuel bölümünde Hanna'nın,¹³ I. Krallar bölü-

⁷ Özen, Adem, *Yahudilikte İbadet, Ayışığı* Yay., İstanbul 2001, s. 38.

⁸ Yahudi tarihinde Ahd-i Atik'in açıklamasına dair Yahudi din adamları tarafından yüzyıllar boyunca yapılan sözlü açıklamaların daha sonra yazılı hale gelmesiyle oluşan dini kitaplardır.

⁹ Mişna, Tevrat'ın yorumlarından oluşan büyük eserin adıdır. Yahudilik inancına göre Tur dağında Hz. Musa'ya gönderilen Tevrat önce Hz. Harun'a, sonra kavmin diğer ileri gelenlerine öğretilmiştir. İşte Mişna, Tevrat'ın hükümlerini açıklayan şifahî beyanların M. 200'lü yılların başlarında Yuda ha-Nassi tarafından yazıya geçirilmiş şeklini belirtmek için kullanılan bir kavramdır. Bu hususta bkz. Besalel, Yusuf, "Dua", *Yahudilik Ansiklopedisi (YA)*, Gözlem Yay., İstanbul 2001, II/413-414; Gürkan, Salime Leyla, *Yahudilik*, İsam Yay., İstanbul 2008, s.72, 247.

¹⁰ Gözeler, ay; Achiasaf-Bossin-Reif, *age*, s. 400; Alon, *age*, s. 264.

¹¹ Abrahams-Jacobs, *age*, s. 248.

¹² Çölde Sayım XII/13.

¹³ I. Samuel II/1-10.

münde Süleyman'ın,¹⁴ II. Krallar bölümünde Hezekiel'in¹⁵ duası yer alır. Eski Ahid'de değişik sebeplerle yapılan dualardan bahsedilir. Sözelimi; Yakub bazı ihtiyaçları için,¹⁶ Eliezer görevinde başarılı olmak için,¹⁷ İbrahim Sodom'dan kurtulmak için,¹⁸ Musa İsrail'in hatası konusunda,¹⁹ Yeşu yenilgi anında ilâhî yardımı kazanmak için,²⁰ Hezekiel Sennacherib'den kurtulmak için,²¹ peygamberler kendi insanların iyiliği için,²² Daniel İsrail'in yeniden kurulması için,²³ Ezra halkının günahları için,²⁴ Nehemya halkının kederi ve endişesi için,²⁵ Süleyman Mabet'de ibadet için dua etmiştir. Tüm bu dualar, duanın (tapınma, istekte bulunma, şükretme gibi) hemen hemen tüm formlarını içerir.²⁶ Böylelikle Eski Ahid'deki dualar, basit ihtiyaçlardan yüce ruhani arzulara kadar geniş bir yelpazeyi içerir.²⁷ Dua Babil sürgününden sonra Yahudilikteki en önemli bir ibadet şekli haline gelmiştir.²⁸ Eski Ahid'de günün değişik bölümlerinde yapılan dualardan söz edildiği görülmektedir. I. Samuel'de "...*Samuel öfkeleni ve bütün geceyi Rabbe yakarmakla geçirdi.*"²⁹, Mezmurlar'da "*Acı bana, ya Rab, Çünkü gün boyu sana yakarıyorum.*"³⁰ ve "*Ya Rab, beni kurtaran Tanrı, gece gündüz sana yakarıyo-*

¹⁴ I. Krallar VIII/15-23.

¹⁵ II. Krallar XIX/15-19.

¹⁶ Tekvin XXVIII/20.

¹⁷ Tekvin XXIV/12-14.

¹⁸ Tekvin XVIII/23-33.

¹⁹ Çıkış XXXII/31-32.

²⁰ Yeşu VII/6-9.

²¹ II. Krallar XIX/15-19.

²² Yeremya XIV/1, XV/1, Amos VII/2.

²³ Daniel IX/3-19.

²⁴ Ezra IX/6-15.

²⁵ Nehemya I/4-11.

²⁶ Abrahams-Jacobs, *age*, s. 249.

²⁷ Bkz. Mezmurlar LI/1, CXIX/1.

²⁸ Werblowsky, R. J. Zwi, "Prayer", *The Encyclopedia of the Jewish Religion (EJR)*, Phoenix House, London 1967, s. 306.

²⁹ I. Samuel XV/11.

³⁰ Mezmurlar LXXXVI/3.

rum."³¹ ifadelerinde bu husus müşahede edilebilir.³² Ancak Mabel'in M.S. 70 tarihinde yıkılışından sonra başlayan Mişna ve Talmud³³ dönemlerinde dualar belli zamanlara tahsis edilmiştir. Dua günde üç vakte ayrılmıştır. Bunlar; sabah (*Şahrit*), öğleden sonra (*Minha*) ve akşam (*Arvit veya Ma'ariv*) vakitleridir. İbadetin günde üç defa yapılması Daniel kitabındaki şu pasaja dayandırılmıştır:³⁴

*"Daniel yasanın imzalandığını öğrenince evine gitti. Yukarı odasının Yerusolim yönüne bakan pencereleri açtı. Daha önce yaptığı gibi her gün üç kez diz çöküp dua etti, Tanrısı'na övgüler sundu."*³⁵

Mezmurlardaki *"Sabah, öğlen, akşam kederimden feryat ederim, O işitir sesimi."*³⁶ ifadesinin de, günlük ibadetin sabah, öğlen ve akşam olmak üzere üç vakit olmasının bir delili olduğu zikredilmiştir.³⁷ I. Tarihler'de günde iki defa ibadetten bahsedilir,³⁸ Mezmurlar'da ise yedi defa ibadet edilmesinden söz edilir.³⁹ İfade edildiğine göre yedi defadan kasıt, ibadetin sık veya devamlı olmasıdır.⁴⁰

Dua vakitlerinin tayininde kurban kesme zamanlarının etkisi olduğu da iddia edilmiştir.⁴¹ Buna göre sabah ibadeti sabah sunusuna tekabül eder,⁴² öğleden sonraki ibadet de o

³¹ Mezmurlar LXXXVIII/1.

³² Abrahams-Jacobs, *age*, s. 250.

³³ Mişna ile Mişna'nın tefsiri mahiyetindeki Gemara'nın birleşiminden meydana gelen ve V.-VI. Yüzyıllar arasında yazıya geçirilen sözlü gelenek. Bkz. Gürkan, *age*, s. 250.

³⁴ el-Mûhâ, Abdürrezzak Rahîm Salâh, *el-İbâdât fi'l-Edyâni's-Semâviyye, el-Yehûdiyye el-Mesîhiyye el-İslâm, Dâru Safahât, Dimeşk tsz.*, s.78; Özen, *age*, s. 160.

³⁵ Daniel VI/10.

³⁶ Mezmurlar LV/17.

³⁷ el-Mûhâ, *age*, s.79; Gürkan, *age*,s. 156.

³⁸ I. Tarihler XXIII/30.

³⁹ Mezmurlar CXIX/164.

⁴⁰ Abrahams-Jacobs, *age*, s. 251.

⁴¹ Abrahams-Jacobs, *age*, s. 251; Aydın, *age*, s. 113.

⁴² Mezmurlar V/3.

vakitte yapılan sunuya denk gelmektedir.⁴³ Bunların yanı sıra akşam yapılan bir ibadetle günlük ibadetler üçe çıkmıştır.⁴⁴ Talmudik dönemde⁴⁵ ortaya çıkan bir uygulama olarak Pazartesi ve Perşembe günleri sinagogda Tevrat'ın okunması usulü getirilmiştir. Talmud'da bildirildiğine göre M.Ö. V. yüzyılda Ezra, Pazartesi ve Perşembe günlerinde özellikle Tevrat dersi verilmesini bir mecburiyet haline getirmiştir. Bazı dindar Yahudiler bu günleri oruç günleri olarak da kabul ederler.⁴⁶

Yahudilikte ibadetler günlük ve haftalık olmak üzere ikiye ayrılır. Günlük ibadetler sabah, öğle ve akşam yapılır. Haftalık ibadet ise Cumartesi günü sinagogta yapılır. Haftalık Cumartesi ibadeti (Şabat= Sebt), Cuma akşamı güneşin batışıyla başlar, Cumartesi akşamı sona erer. Şabat gününe ait birtakım yasaklar vardır. O gün ateş yakmak, çalışmak, hatta taşıt kullanmak bile yasaktır. Yahudi inancına göre Tanrı âlemi altı günde yaratmış, yedinci gün istirahat etmiştir. Bu sebeple Yahudiler haftanın yedinci günü olarak kabul ettikleri Cumartesi günü dinlenmeye ve ibadete tahsis etmişlerdir. Cumartesi günü, onlar için tatil günüdür.⁴⁷

Kutsal Kitap'ta ibadetle ilgili özel hareketler tarif edilmemiştir. Ancak duanın içeriğini vurgulamak üzere bazı belirli ritüeller gelişmiştir.⁴⁸ Meselâ, (normal pozisyon olarak) ayakta durmak,⁴⁹ diz çökmek,⁵⁰ yere kapanmak (secde etmek),⁵¹ başını eğmek (rükû etmek),⁵² elleri

⁴³ . Krallar XVIII/36, Ezra IX/5.

⁴⁴ Mezmurlar LV/18, Daniel VI/11.

⁴⁵ M.70-640 yılları arasında Yahudi din adamları olan Rabbiler tarafından Yahudi dünya görüşü ve hayat tarzının ortaya konulduğu dönemdir. Bkz. Aydın, Fuat, *Yahudilik*, İnsan Yay., İstanbul 2004, s. 50.

⁴⁶ Besalel, "Pazartesi ve Perşembe", YA, II/478.

⁴⁷ Tümer, Günay, Küçük, Abdurrahman, *Dinler Tarihi*, Ocak Yay., Ankara 2002, s. 255; Aydın, age, ss. 113-114.

⁴⁸ Abrahams-Jacobs, age, s. 251.

⁴⁹ . Samuel I/26; I. Krallar VIII/22.

⁵⁰ Daniel VI/11, Ezra IX/15.

⁵¹ Tekvin XLIII/28; Yeşu VII/6.

⁵² Tekvin XXIV/26, 48; Nehemya VIII/6.

göge doğru açmak (dua etmek),⁵³ başı (yüzü) dizlerinin arasına koymak,⁵⁴ oturmak.⁵⁵ Tevrat'ta dua sözleri de yer alır.⁵⁶ Sonuç olarak diyebiliriz ki, Yahudi inancına göre dua önce boruya üfleyerek ilanda bulunmak, ibadet esnasında ayakta durmak, oturmak, rükû ve secde etmek, ibadetin sonunda gözyaşı dökerek dua etmek ve günahlarını Rabbe itiraf etme eylemlerinden oluşur.⁵⁷

Günlük dua ibadetinde okunan duaların önemli bir kısmı Eski Ahid'den seçilmiştir.⁵⁸ Bununla birlikte zamanla bu ibadete ek olarak dualar ve *piyyutim* adlı dini şiirler de eklenmiştir.⁵⁹ Ancak Yahudilikte hangi ibadet yapılırsa yapılsın, mutlaka Tanrı'nın yüceliğinin ve "Âlemlerin Rabbi" olduğunun zikredildiği "*ha-Zkarat ha-Şem*" ve "*Malhut*" duaları okunur. Yahudilikteki her dua ibadeti şu ifadelerle başlar: "*Baruh Ata Adonay*" (Mukaddesin Sen Ey Tanrımız!) [ha-Zkarat ha-Şem Duası] ve şu ifadelerle devam eder: "*Eloheynu Meleh ha-'Olam*" (Âlemlerin Kralı!) [Mahlut Duası]. Bu dualar, İslâm'ın günlük ibadeti olan namazın geçerli olmasının bir şartı olan Fatiha sûresine benzetilmiştir.⁶⁰ Sabah ibadetinde Mezmurlar, günün diğer ibadetlerinde ise Ahd-i Atik'te geçen⁶¹ bir dua olan "*Şem'a*" duası okunur. İbadetlerde, bunların dışında miladi III. Asırda yaşamış din adamları (Amoraim) tarafından düzenlenmiş başka dualar da okunur.⁶²

Yahudi inancında Kinnot, Piyyut, Selihot, Zemiroth gibi muhtelif dua türleri vardır. Bunlar, yüzyıllar içinde ortaya çıkmış ve bir araya getirilerek Siddur adı verilen bir Dua Kitabı

⁵³ I. Krallar VIII/22; Mezmurlar XXVIII/2.

⁵⁴ I. Krallar XVIII/42.

⁵⁵ II. Samuel VII/18.

⁵⁶ Tesniye XXI/8, XXVI/2-12.

⁵⁷ el-Baş, *age*, s. 343.

⁵⁸ Gürkan, *age*, s. 156.

⁵⁹ Besalel, "Dua", YA, I/144; Özen, Adem, "İslâm-Yahudi Polemiği ve Tartışma Konuları", *Divan*, 2000/2, ss. 160-161.

⁶⁰ Arslantaş, Nuh, *İslâm Toplumunda Yahudiler*, İz Yay., İstanbul 2008, s. 480.

⁶¹ Bkz. Tesniye VI/4-9; XI/13-21; Sayılar XV/37-41.

⁶² Arslantaş, *age*, s. 480.

oluşturmuştur. Bu kitaptaki dualar, ibadetlerde okunmaya başlanmıştır.⁶³ Söz konusu duaların bayram günleri hariç her gün okunması gerekir. Yahudilikte duanın iki esası vardır: Bunlardan birincisi yalvarma ve dilekte bulunma; ikincisi ise ibadet ve şükretmektir.⁶⁴ Yahudiliğe göre dua kalpten gelerek yapılmalıdır. Yahudi din adamları olan Rabbilere göre belirli cümlelerle yapılan duadan sonra bir müddet o halde beklemek gerekir. Mişna'ya göre kim duasını rutin bir iş haline getirirse o yalvarma olmaktan çıkmıştır. Gönülden gelmeyen dualar makbul sayılmaz.⁶⁵ Mişna'ya göre kim dua ederken sesini yükseltirse bu onun imanının az olduğuna işaret eder. Kişi duayı dudaklarının ucuyla yapmalıdır. Duanın sonunda duayı eden de, duayı duyan da "amen"⁶⁶ demelidir. Cemaat içinde duayı yöneten kişiye "Şeliah Tzibbur" denir. Bu kişi, ahlâksız karakterde bir insan olmamalıdır. Hatta bu konuda, günahkâr bir babanın erdemli bir oğluna, erdemli ve dindar bir babanın erdemli oğlu tercih edilir. Dua etmek, Mişna'ya göre bir kişinin gelecekte başına gelecek kötü olayları geri çevirecek kuvvete sahiptir. Fakat geçmişteki olaylar için bir faydası olamaz.⁶⁷ Eski Ahid'e göre erkek-kadın bütün Yahudiler dua ile sorumludur.⁶⁸ Dua tek başına da yapılabilir, cemaat halinde de ifa edilebilecek bir ibadettir. Bununla birlikte toplu halde dua etmek daha değerlidir. Yahudi din adamlarının çoğunluğuna göre *Amida*, *Kadiş* gibi dualar ancak on erkek (*minyán*) olunca söylenebilir.⁶⁹ Maimonides⁷⁰ (Ö. M. 1204) ise Tanrı'nın daima cemaatin dualarını kabul ettiğini ve kişinin dua için cemaate

⁶³ Werblowsky, agmd, *EJR*, s. 306; Besalel, "Tefila", *YA*, III/726.

⁶⁴ Werblowsky, agmd, *EJR*, s. 306.

⁶⁵ Werblowsky, agmd, *EJR*, s. 307.

⁶⁶ Yahudilikte duaların sonunda söylenen ve "Gerçektir; kesinlikle" anlamına gelen onay sözcüğüdür. Bir duanın sonunda "Amen" denmesi o dua sonucunda Tanrı'nın her konuda en doğru kararı verip en uygun sonucu getireceğine dair sarsılmaz güveni yansıtır. Bu, bazen duanın kabul edilmemesi şeklinde de olabilir. Bu konuda bkz. Avenary, Hanoah, "Amen", *Encyclopedia Judaica (Second Edition)*, Macmillan Reference, Detroit 2007, II/38-39; Farsi, Moşe, *Tora Vayikra: Tora ve Aftara Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla Üçüncü Kitap*, Gözlem Yay., İstanbul 2006, s. 853.

⁶⁷ Werblowsky, agmd, *EJR*, s. 307.

⁶⁸ el-Baş, Hasen, *el-Kur'an ve't-Tevrat eyne yettefikân ve eyne yefterikân*, Daru Kuteybe, Dımeşk 2002, II/343.

⁶⁹ Bkz. Aydın, *age*, s. 113; Gürkan, *age*, s.156.

⁷⁰ En büyük Yahudi filozofu kabul edilen, Yahudi inanç esaslarının sistemleşmesinde büyük rolü olan din bilginidir. Hayatı ve eserleri hakkında bkz. Uğur, *agt*, ss. 100-103.

katılması gerektiğini belirtir. Sinagotta bazı dualar sesli ve toplu halde yapıldığı gibi bazıları da kalpten, sessizce ve çevrenin dikkatini dağıtmadan yapılır. Söz gelimi Talmud'da *Tefila* olarak tanıtılan duanın, sessiz yapılması gerektiği bilinir.⁷¹ Dua, belirli ibarelerle de yapılabilir, kurallarla belirlenmemiş şekilde de yapılabilir. Bu tür dualar arasında en yaygın olanı kuraklık halinde yapılan yağmur duasıdır.⁷² Eski Ahid'e göre dua; var olan, duyan ve cevaplayan Tanrı'ya iman esasına dayanır.⁷³ Dua; insanın kutsalı aramasının, Tanrıya olan hasretinin ve O'na içini dökmesinin bir ifadesidir.⁷⁴ Meselâ Mezmurlar'da "*Canım Tanrı'ya, yaşayan Tanrı'ya susadı. Ne zaman görmeye gideceğim Tanrı'nın yüzünü? Gözyaşlarım ekmeğim oldu gece gündüz, gün boyu, "Nerede senin Tanrın?" dedikleri için.*"⁷⁵ ibaresinde bu hasret dillendirilmiştir. Yine "*Ey halkım, her zaman O'na güven, içini dök O'na, çünkü Tanrı sığınağımızdır. Sıradan insan ancak bir soluk. Soylu insansa bir yalandır. Tartıya konduğunda ikisi birlikte soluktan hafiftir.*" ifadesinde⁷⁶ duanın Tanrı'ya iç dökme özelliği vurgulanmıştır.⁷⁷

Dua etmenin ibadet etmek (praise) ve dilekte bulunmak (prayer) şeklinde iki ayrı anlamı vardır ve bunların birbirinden ayırt edilmesi gerekir. Fakat ikisinin de kaynağı aynıdır. Bu sebeple bu iki kavram ardından şükretmek ve yalvarmak gelir.⁷⁸ Bu çalışmamız, Eski Ahid'de geçen dua ifadelerinden "ibadet etmek" anlamı taşıyanlarını ayırt etmek amacı taşımaktadır.

Yahudilikte dua ile kurban arasında II. Mabel'in yıkılışına kadarki dönemde bir bağlantı var olmuştur.⁷⁹ Mabel'in yıkılışına kadar orada icra edilen kurban ve sunu ibadeti, daha sonra Mabel'de yerine getirilme mecburiyeti olmayan duaya dönüşmüştür.⁸⁰ Bu husus, Eski

⁷¹ Besalel, "Dua", YA, I/144.

⁷² Werblowsky, agmd, EJR, s. 307; Besalel, "Yağmur Duaları", YA, III/759.

⁷³ Bkz. Mezmurlar LXV/2, CXV/3-7.

⁷⁴ Abrahams-Jacobs, age, s. 248.

⁷⁵ Mezmurlar XLII/2-3.

⁷⁶ Mezmurlar LXII/8-9.

⁷⁷ Abrahams-Jacobs, age, s. 248.

⁷⁸ Mezmurlar XIII/1-5, 6. Bkz. Abrahams-Jacobs, age, s. 248.

⁷⁹ Tekvin XIII/4, XXVI/25.

⁸⁰ Bkz. Küçük, Abdurrahman, "İbadet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 1999, XIX./239; Özen, age, s. 107..

Ahid'de "Kurbanlıkları dualarımız ikmâl edecektir."⁸¹ ifadesiyle açıklanmıştır. Bu ibare, Mabed ayakta olmadığı için kurban kesmenin mümkün olmadığını, ancak kurban yerine dua edebildikleri anlamına gelir.⁸² Yahudi inancına göre kurbanın kendisi duanın bir şekli olduğu halde dua kurbanın yerini alabilir.⁸³ Bununla birlikte kurban sadece Kutsal Mabed'de yerine getirilebildiği halde dua her yerde yapılabilir.⁸⁴ Bununla birlikte (Şilo veya Gideon gibi) kutsal bir mekân tercih edilir. Kudüs'teki Mabed, Yahudiler için duanın en önde gelen merkezidir.⁸⁵ Öyle ki orada bulunamayanlar ibadet ederken yönünü o tarafa çevirir.⁸⁶ Çünkü Mabed "bütün milletlerin dua evi"dir.⁸⁷ Sinagog, Babil sürgünü döneminde bir toplantı yeri olarak ortaya çıkmış ve zaman içinde bir ibadet (ve dua) mekânı haline gelmiştir.⁸⁸ Topluca ibadetin yapıldığı sinagogda resim ve heykel bulunmaz. Sinagoga mütevazı elbiseyle girmek ve başı örtmek gerekir. Yahudi erkekleri başlarına "kipa" denilen bir başlık takarlar. Evli kadınlar da başlarını örtülü tutarlar ve kadınlar sinagogda erkeklerden ayrı bir bölümde otururlar.⁸⁹

Duada daha önemli olan oruç tutmak, yas tutmak ve ağlamaktır.⁹⁰ Dua esnasındaki en önemli kriter ise kalbin ciddi, ağırbaşlı ve huşu içinde olmasıdır.⁹¹ Ayrıca ikiyüzlü bir şekilde ibadet etmek, Eski Ahid tarafından nefreti mucip bir iş olarak değerlendirilmiştir.⁹² Dua vasıtasıyla şefaatte bulunmanın yasaklandığı durumlar vardır.⁹³

⁸¹ Hoşea XIV/2. Bu husus Talmud'da da dile getirilmiştir. Bkz. *The Babylonian Talmud*, Ed. Isidora Epstein, The Soncino Press. London, 1938, Berahot. 26b.

⁸² Arslantaş, *age*, s. 480.

⁸³ Mezmurlar CXXI/2. Bkz. Abrahams-Jacobs, *age*, s. 250.

⁸⁴ Bkz. Tekvin XXIV/26, Daniel VII/11, Ezra IX/5.

⁸⁵ İşaya LVI/7.

⁸⁶ Daniel VI/11, Mezmurlar V/7-8.

⁸⁷ İşaya LVI/7.

⁸⁸ Abrahams-Jacobs, *age*, s. 250.

⁸⁹ Besalel, "İslâm ve Yahudiler", YA, I/238.

⁹⁰ İşaya LVIII/2-5; Yoel II/12.

⁹¹ Yoel II/13.

⁹² İşaya I/15; Amos IV/4.

⁹³ Yeremya VII/16, XI/14. Bkz. Abrahams-Jacobs, *age*, s. 251.

Yahudi inancına göre duanın kabul edilmesi kişinin ahlâki durumuyla ilgilidir. Böylece duanın kabulünü kişi bizzat kendisi sağlamış olur.⁹⁴ Bazı zamanlarda Tanrı kendisine yalvarılmadan önce de cevap verebilir.⁹⁵ Sadece insan Tanrı'ya yalvarmaz, Tanrı da insana çağrıda bulunur, onu arar.⁹⁶ Duada karşılıklı bir ilişki söz konusudur. Eski Ahid'e göre dua insan ile Tanrı arasında mânevî bir köprüdür.⁹⁷ Yahudiliğe göre Tanrı'nın kendisi de dua eder. O'nun duası ise merhametinin adaletine galip gelmesidir.⁹⁸

Dua şahsi bir ibadet olmasına rağmen dini konularda düzenleme yapma ihtiyacından dolayı bazıları müzikle icra edilen ayin şekilleri ortaya çıkmıştır.⁹⁹ Mezmurlar, koro ve enstrümanlarla ifa edilen ayinlerin gelişmesine örnekler sağlamıştır. Dua sonunda söylenen "Amen",¹⁰⁰ Tora'yı okumadan önce yapılan dua,¹⁰¹ ilâhiler,¹⁰² Tanrı'nın İsrail'i, günahlarını itiraf etmeye ve ahileşmeye yöneltmesiyle ilgili bölümler müzik eşliğinde okunur.¹⁰³

Niyet ve konsantrasyon (*Kavana*), Rabbilere göre dua ederken elzem olan hususlardandır. Onlara göre bu husus Tesniye'deki "*Tanrınız Rabbi bütün yüreğinizle, bütün canınızla, bütün gücünüzle seveceksiniz.*"¹⁰⁴ cümlesinde ima edilmiştir. Yahudi din adamlarına göre niyetsiz bir ibadet makbul değildir.¹⁰⁵ Dua ederken Tanrı'nın karşısında bulunduğu bilincinde olunması gerekir. Yolculuktan henüz dönmüş birisi yeterince konsantre olamıyorsa üç gün geçmeden dua etmemelidir.¹⁰⁶ Kafası karışık bir kişi dua etmemelidir. *Kavana*'nın amacı duayı

⁹⁴ Tekvin IV/7. Bkz. Abrahams-Jacobs, *age*, s. 252.

⁹⁵ İşaya LXVI/24, Daniel IX/20.

⁹⁶ İşaya L/2; LXVI/12.

⁹⁷ Abrahams-Jacobs, *age*, s. 252.

⁹⁸ Bkz. Abrahams-Jacobs, *age*, s. 252.

⁹⁹ Ezra II/65; I. Tarihler 16. bab. Bkz. Abrahams-Jacobs, *age*, s. 251.

¹⁰⁰ Çölde Sayım VI/22; Mezmurlar XLI/13

¹⁰¹ Nehemya VIII/6.

¹⁰² Nehemya IX/5, 32.

¹⁰³ Nehemya IX/6-10, 37-38. Bkz. Abrahams-Jacobs, *age*, s. 251.

¹⁰⁴ Tesniye VI/5.

¹⁰⁵ Arslantaş, *age*, s. 479.

¹⁰⁶ Bkz. Abrahams-Jacobs, *age*, s. 254.

sıradanlaştırmamaktır. Kavana aynı zamanda Tanrı'ya dua ederken gönülden yoğunlaşma ve O'na yönelme anlamı taşır. Bu, dua için bir hazırlık mahiyetindedir.¹⁰⁷ Kavana, bilhassa Rabbilerin çok üzerinde durdukları bir konudur. Nitekim bazı Rabbilerin kalplerini Tanrı'ya yönlendirmek için bir saat harcadıkları zikredilir. Yine Kavana prensibi gereğince dua ederken şahsi duaları kısa kesmek ve kimin önünde durulduğunun idrakinde olunması gerekir. Kişi dua ederken kendini duada kaybetmeli kendi varlığını unutmalıdır. Maimonides'e göre kendini vermeden yapılan dua, dua değildir.¹⁰⁸

Yukarıda ifade ettiğimiz gibi, Yahudilikte duanın şahsi olmaktan çok genel istekler içermesi tercih edilir. Kişi, cümlelerinde "Ben" değil, "Biz" ifadesini kullanmalıdır. Hatta Talmud'a göre "Her kim komşusu için de dua etme gücüne sahipse ve bunu yapmazsa, günahkâr addedilir."¹⁰⁹ Dua ederken kesinlikle ümitsiz olmamak gerekir. Öyle ki, boynunda keskin bir kılıç olsa bile Tanrı'ya kesinlikle ümitsiz bir şekilde yalvarmamalıdır.¹¹⁰ Dua ederken kişi dikkatli olmalı, Kutsal Kitap'ta yazılı olan metinlerle dua etmelidir.¹¹¹

b) İslâm'da Namaz

İslâm'da namazı ifade eden "salât" kelimesi, (صلو) kökünden gelir. Salât, sözlükte yalvarmak, dua etmek, af dilemek, gerekli olmak gibi anlamlara gelir.¹¹² Zeccac (ö. 311/923) ve diğer bazı âlimlere göre salât kelimesinde "gerekli olmak" (lüzum) anlamı da vardır. Ezheri'nin (ö. 370/980) de tercih ettiği görüşe göre salât "lüzum" anlamı ihtiva eder ve müminlere farz kılınan namaz, Allah'ın lüzumlu ve gerekli kıldığı zorunlulukların en büyüğüdür ve bu sebeple bu ismi almıştır.¹¹³ İbn Manzûr'un naklettiği bir diğer görüşe göre namaza salât denilmesinin sebebi, namazda dua ve istiğfarın mevcut oluşu ve namazdaki rükû ve secdeler esnasında

¹⁰⁷ Besalel, "İslâm ve Yahudiler, YA, I/239; Besalel, "Kavana", YA, II/318.

¹⁰⁸ Besalel, "Tefila", YA, III/726.

¹⁰⁹ *The Babylonian Talmud*, Berahot. 12b.

¹¹⁰ Bkz. Abrahams-Jacobs, *age*, s. 254.

¹¹¹ Bkz. Abrahams-Jacobs, *age*, s. 252.

¹¹² İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânü'l-Arab*, Dâru Sâdır, Beyrut, tsz, IV/2490.

¹¹³ İbn Manzûr, *age*, IV/2490.

belin hareket ettirilmesidir.¹¹⁴ Bazı dilciler, salât ile “yanma, ateşte kızarma ve ateşe girme” anlamlarına gelen (صلي) kökü arasında bir bağlantı kurmuşlardır. Bu yaklaşımı benimseyenlere göre müminleri ateşten koruduğu için salât, bu kökten gelmiştir.¹¹⁵ Pek çok araştırmacı tarafından da dile getirildiği gibi dua mefhumu ile iç içe olan salât ibadetinin (صلو) kökünden gelmesi daha muhtemel görünmektedir.

Salât kelimesi için ilgili sözlüklerde genel olarak dua, ibadet, rahmet, bağışlanma dileme, ibadethane/tapınak ve namaz kılma gibi farklı anlamlar zikredilmektedir. Bununla birlikte salât kavramı, Kur’an’ın inişinden sonraki süreçte terim anlamı kazanmıştır.¹¹⁶ Dinî bir terim olarak salât, tekbir ile başlayıp selâm ile tamamlanan, belirli rükün, zikir ve sözlerden oluşan, belirli vakitlerde ifa edilen ibadet olarak tanımlanmaktadır.¹¹⁷

İbnü'l-Esir (ö. 630/1232), salâtın farz kılınan namaz ibadetinin özel ismi olduğunu belirterek, kelimenin sözlük anlamının dua olduğunu ve namaz ibadeti manasında salâtın, onu oluşturan unsurlardan birisi olan dua ile adlandırıldığını söylemektedir. Bu görüşü daha önce Ragıb el-İsfehani (ö. 503/1109) ve başka âlimler de dile getirmiştir.¹¹⁸ İsfehani, dilcilere göre salâtın dua, kutlama (tebrik) ve yüceltme (temcid) anlamlarına geldiğini belirterek bu kelimenin fiil kökünün “bir kişiye dua etmek” ve “onu temize çıkarmak” anlamına geldiğini ifade eder.¹¹⁹

Kur’an’da geçen “salât” kelimesinin Arapça’ya İbranice’den intikal ettiğini iddia eden müsteşrik Arthur Jeffery bu iddiasını Cevâlikî, Suyûtî, Hafâcî ve Sicistânî gibi isimlere dayandırmıştır. Ona göre bu görüş çoğunluk tarafından kabul edilmiştir. Yazara göre bu kelime

¹¹⁴ İbn Manzûr, *age*, IV/2490.

¹¹⁵ Seâlibî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, Thk. Muhammed el-Mısrî, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut 1984, ss. 187-188; İsfehânî, *age*, s. 491.

¹¹⁶ Okumuş, Mesut, “Semantik ve Analitik Açıdan Kur’an’da “Salât” Kavramı”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 2, s. 10.

¹¹⁷ Bkz. Cürcânî, Seyyid Şerif, *Ta'rîfât*, tsz., ys., s. 134.

¹¹⁸ İsfehânî, Râgıb, *Müfredâtu Elfâzi'l-Kur'an*, Dâru'l-Kalem, Dimeşk 1992, s. 478.

¹¹⁹ Bkz. İsfehânî, *age*, s. 491.

¹¹⁹ İsfehânî, *age*, ss. 490-491. “Salât” kelimesinin lügavi anlamları hakkındaki görüşler için bkz. Okumuş, *agm*, s. 1-11.

Aramice'de ibadet anlamına gelen "salûsa" kelimesinden veya İbn Cinnî'nin teorisine göre Süryanice'den geçmiş de olabilir.¹²⁰

Salât, Kur'an'da pek çok ayette yer almaktadır. Bu ayetlere baktığımızda salât kavramının namaz kılmak, dua ve istiğfar etmek, rahmet ve bağışlamak gibi anlamlara geldiğini görüyoruz. Salâtın Müslümanlar için farz kılınmasının yanı sıra daha önceki insanlara da emredildiğini Kur'an'dan öğreniyoruz:

*"Hani, biz İsrailoğullarından, "Allah'tan başkasına ibadet etmeyeceksiniz, anne babaya, yakınlara, yetimlere, yoksullara iyilik edeceksiniz, herkese güzel sözler söyleyeceksiniz, namazı kılacaksınız, zekâtı vereceksiniz" diye söz almıştık. Sonra pek azınız hariç, yüz çevirerek sözünüzden döndünüz."*¹²¹ *"Andolsun, Allah İsrailoğullarından sağlam söz almıştı. Onlardan on iki temsilci -başkan- seçmiştik. Allah, şöyle demişti: "Sizinle beraberim. Andolsun eğer namazı kılar, zekâtı verir ve elçilerime inanır, onları desteklerseniz, (fakirlere gönülden yardımda bulunarak) Allah'a güzel bir borç verirsiniz, elbette sizin kötülüklerinizi örterim ve and olsun sizi, içinden ırmaklar akan cennetlere koyarım. Ama bundan sonra sizden kim inkâr ederse, mutlaka o, dümdüz yoldan sapmıştır."*¹²²

Bu ayetlerde, İsrailoğullarının da namaz ibadetiyle sorumlu tutulduklarını görüyoruz. Ayrıca ayetlerde Hz. İbrahim,¹²³ Hz. İshak,¹²⁴ Hz. Musa,¹²⁵ Hz. Lokman,¹²⁶ Hz. Zekeriya,¹²⁷ Hz. İsa¹²⁸ gibi peygamberlerin ve ayrıca Hz. Meryem'in¹²⁹ namaz kılmakla yükümlü olduklarından bahsedilir.

¹²⁰ Bu konuda bkz. Okumuş, *agm*, s. 3. Kelimenin diğer Sami dillerdeki karşılıkları hakkında bkz. Gözeler, *agt*, ss. 55-61.

¹²¹ Bakara 2/83.

¹²² Maide 5/12.

¹²³ İbrahim 37/40.

¹²⁴ Enbiya 21/73; Meryem 19/58-59.

¹²⁵ Tâhâ 20/14.

¹²⁶ Lokman 31/17-18.

¹²⁷ Al-i İmran 3/38-39.

¹²⁸ Meryem 19/31.

¹²⁹ Al-i İmran 3/42-43

Şekli farklı olsa da cahiliye dönemindeki Arapların ifa ettikleri günlük ibadet şu ayette salât kelimesi ile ifade edilir: “Onların Beytullah yanındaki duaları (salât) da ıslık çalmak ve el çırpılmaktan başka bir şey değildir. (Ey kâfirler!) İnkâr etmekte olduğunuz şeylerden ötürü şimdi azabı tadın!”¹³⁰

Kur’an’da namazı ifade eden salât kavramı dua ile iç içedir. Bu anlamda salât, insanın Rab önünde muhtaç bir şekilde dua etmesidir. Salât kelimesinin Kur’an’daki anlamlarından biri olan dua, İslâm’da büyük önem taşımaktadır. Kur’an’da iki yüz kadar ayet dua ile ilgilidir. Kur’an’ın ilk suresi Fatıha, bizzat Allah Teâlâ’nın insanlara öğrettiği bir dua özelliği taşır. Hz. Peygamber’in bir hadisine göre dua ibadetin özüdür.¹³¹ Namaz ile dua arasında sağlam bir bağ vardır. Sözlükte “çağırma” anlamına gelen duada tazimle birlikte istekte bulunma özelliği vardır. Namaz da tazimin en üst noktasıdır. Hz. Peygamber’in bildirdiğine göre kulun Allah’a en yakın olduğu nokta secde anıdır. Dua kulun hiçliğini, yoksulluğunu ve Allah’ın yardımına olan ihtiyacını hissetmesidir. Namazın bir rükünü olan secde, bunun en açık bir şekilde gerçekleştiği andır. Secdede ve diğer rükünlerde söylenen cümleler de bir mükâfat ve sevap temenisi içermesi sebebiyle dua sayılmıştır.¹³²

Namaz, ilâhî dinlerin ortak ibadetlerinden biridir. İslâm’ın ilk dönemlerinde namaz sabah ve akşam kılınan ikişer rekâttan ibaretti. “Kendi kendine, yalvararak ve ürpererek, yüksek olmayan bir sesle sabah akşam Rabbini an. Gafillerden olma.”¹³³ ayetinin, namazın başlangıçtaki durumuyla ilgili olduğu ifade edilmiştir. İslâm’da bilinen şekliyle beş vakit namaz Miraç

¹³⁰ Enfal 8/35.

¹³¹ Tirmizî, Ebu İsa Muhammed b. İsa b. Sevre, *el-Câmi’u’s-Sahih*, Thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Dâru İhyâi’t-Türasi’l-Arabî, Beyrut tsz., “Dua”, 1; et-Taberânî, Ebu’l-Kasım Süleyman b. Ahmed, *el-Mu’cemü’l-Evsaf*, Thk. Tarık b. Avadullah b. Muhammed, Abdü’l-Muhsin b. İbrahim el-Huseyni, Dâru’l-Harameyn, Kahire 1415, III/293.

¹³² Bozkurt, Nebi, “Dua”, *İslâm’da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay., İstanbul 1997, s. 422.

¹³³ A’raf 7/205.

gecesi farz kılınmıştır.¹³⁴ Yaygın kabul göre, Miraç olayının ertesi günü Cebrail, namaz vakitlerini göstermek üzere Ka'be'de Hz. Peygamber'e imamlık etmiştir.¹³⁵

İslâm'ın beş temel şartından biri olan namazın insanı ruhen arındırma, sabra, şükre alıştırma, kulluk bilincine erişirme, beden ve ruh sağlığını sağlama bakımından önemli faydaları vardır. Cemaatle kılınan namaz da kolektif şuurun pekiştirilmesinde ve kardeşlik ruhunun gelişmesinde önemli bir rol oynar.

İslâm fıkında namaz, genel anlamda dört kısımda değerlendirilir: Farz Namazlar, Sünnet Namazlar, Vacib Namazlar ve Nafile Namazlar. Farz namazlar ise farz-ı ayn ve farz-ı kifaye olarak iki gruba ayrılır. Farz-ı ayn olanlar yükümlülük çağındaki her bir Müslüman için ayrı ayrı farzdır. Bunlar da günlük ve haftalık olarak iki çeşittir. Günlük farz namazlar sabah (2), öğle (4), ikindi (4), akşam (3) ve yatsı (4) olmak üzere bir gün içinde toplam on yedi rekâttır. Haftalık namaz ise Cuma günü öğle namazı vaktinde kılınan iki rekât Cuma namazıdır. Farz-ı kifaye olan namaz ise bir Müslüman öldüğünde çevresindeki Müslümanlarca kılınması gereken, bazıları tarafından kılındığında diğerlerinden sorumluluğun kalktığı, hiç kimse kılmadığında hepsinin sorumlu olduğu cenaze namazıdır. Vacib Namazlar; yatsı namazından sonra kılınan üç rekât vitir namazı ile ramazan ve kurban bayramında kılınan iki rekât bayram namazlarıdır. Kişinin kendi iradesi ile kılmayı adadığı nezir namazları da vacib namaz hükümlindedir. Sünnet namazlar, farz namazlardan önce veya sonra, Hz. Peygamber'in sünnetine uyularak kılınan namazlardır. Ramazan ayında yatsı namazından sonra kılınan yirmi rekât teravih namazı da sünnet namazlardandır. Nafile namazlar Hz. Peygamber'in uygulamalarına dayanılarak belirli zamanlarda veya bazı vesilelerle ya da kişinin kendi isteği ile herhangi bir zamanda Allah'a yaklaşmak amacı ile kılınan namazlardır. Bunlara tatavvu' namazları da denir.

İslâm'da namazın geçerli olması için başlıca üç şart gereklidir. Bunlardan birincisi Müslüman olmak, ikincisi bülûğ çağına ermiş olmak ve diğeri, aklî melekeye sahip olmaktır.

¹³⁴ Tirmizî, "Salât", 45; Nesâî, Ebu Abdurrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali b. Sinan b. Bahr el-Horasani, *Sünenü'n-Nesâî*, Mektebü'l-Matbuat el-İslâmiyye bi Haleb, Beyrut 1988, "Salât", 1; Ahmed b. Hanbel, eş-Şeybânî, *el-Müsned*, Thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Dâru'l-Hadis, Kahire 1995, III/161.

¹³⁵ Apaydın, Yunus, *İlmihal I*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1998, ss. 219-220.

Namazın farzları, geçerli olması için gereken şartlardır. Bunlara namazın “şartları” veya “rükünleri” de denilmiştir. Namazın farzları, içindekiler ve dışındakiler şeklinde gruplandırılmıştır. Namazın dışındaki şartlar; hadesten tahâret (abdestsizlik ve gusül gerektiren durumlardan temizlenmek), necasetten tahâret (vücutta, elbisede ve namaz kılınacak yerde pislik olmaması), setr-i avret (vücudun örtülmesi gereken yerlerini örtmek), istikbal-i kible (kıbleye dönmek), vakit ve niyettir. Namazın içindeki şartlar ise; iftitah tekbiri, kıyam (ayakta durmak), kıraat, rükû, sücûd ve ka’de-i ahîre (namazın sonunda diz üstü oturmak)den ibarettir. Bunların dışında namazın geçerli olması için şu iki şart da zikredilir: *Hurûc bi Sun’ihi* ve *selâm*: “Hurûc bi Sun’ihi”, kişinin namazdan kendi fiili ile çıkması anlamına gelir. Kişinin namazdan kendi iradesi ile çıkması, Ebu Hanife’ye göre namazın şartlarından. *Ta’dil-i Erkân*: “Ta’dil-i Erkân”, rükünleri düzgün yapmak demektir. Kişinin namaz esnasında içine sindirebileceği huzurlu bir halde olması, bir hareketten sonra yahut iki hareket arasında durma, sükûnet bulma anlamları taşır. Ta’dil-i Erkân, üç mezhebe göre ve Hanefiler’den Ebu Yusuf’a göre namazın farzlarından.

Kur’an’da bildirildiğine göre Allah’ın gönderdiği birçok peygamber namazla emrolunmuş ve dolayısıyla ümmetlerine de namaz kılmalarını emretmişlerdir.

*“Nihayet onların peşinden öyle bir nesil geldi ki, bunlar namazı bıraktılar; nefislerinin arzularına uydular. Bu yüzden ileride sapıklıklarının cezasını çekecekler”*¹³⁶ ayetinde İsrailoğullarına gönderilen peygamberler; “(İbrahim şöyle yakarmıştı) *“Ey Rabbim! Beni ve soyumdan gelecekleri namazı devamlı kılanlardan eyle; ey Rabbimiz! Duamı kabul et!”*¹³⁷ âyetinde Hz. İbrahim; “(Ey Muhammed!) *Kitap’ta İsmail’i de an! Gerçekten O sözüne sâdıktı, resûl ve nebî idi. Halkına namazı ve zekâtı emrederdi; Rabbi nezdinde de hoşnutluk kazanmış bir kimse idi.*”¹³⁸ ayetlerinde Hz. İsmail; “*Yavrucuğum! Namazı kıl, iyiliği emret, kötülükten vazgeçirmeye çalış, başına gelenlere sabret. Doğrusu bunlar, azmedilmeye değer işlerdir.*”¹³⁹ ayetinde Hz. Lokman; “*Dediler ki: Ey Şuayb! Babalarımızın taptıklarını (putları), yahut malla-*

¹³⁶ Meryem 19/59.

¹³⁷ İbrahim 14/40.

¹³⁸ Meryem 19/54-55.

¹³⁹ Lokman 31/17.

rımız hususunda dilediğimizi yapmayı terk etmemizi sana namazın mı emrediyor? Oysa sen yumuşak huylu ve çok akıllısın!"¹⁴⁰ âyetinde Hz. Şuayb; "Kuşkusuz Ben Allah'ım; Benden başka tanrı yoktur. Bana kulluk et ve Beni anmak için namazı kıl!"¹⁴¹, "Biz de Musa ve kardeşine: Kavminiz için Mısır'da evler hazırlayın ve evlerinizi namaz kılınacak yerler yapın, namazlarınızı da dosdoğru kılın. (Ey Musa!) Müminleri müjdele! diye vahyettik."¹⁴² âyetlerinde Hz. Musa; "Nerede olursam olayım, (Rabbim) beni mübarek kıldı ve sağ oldukça bana namazı ve zekâtı emretti."¹⁴³ âyetinde Hz. İsa namazla birlikte anılmaktadır. Bütün bu ayetlerden açıkça anlaşılabilceği gibi İsrailoğullarına gönderilen peygamberler Allah'a iman esasını getirdikleri gibi onları birtakım ibadetlerle de mükellef tutmuşlardır. İsrailoğullarının yerine getirmekle mükellef tutulduğu ibadetler içinde namaz ibadetinin de bulunduğu açıktır.

Hız. Musa ve İsrailoğullarına gönderilen diğer peygamberler namaz kıldıkları ve bunu emrettiklerine göre Hz. Musa'ya verilen Tevrat'ta da bundan bahis olması gerekir. Her ne kadar şu an elimizde bulunan Tevrat belli bir oranda tahrif görmüş olsa da¹⁴⁴ şu anki nüshalarında da muhtemelen namaza işaret eden -dua ibadetini emir ve tasvir eden- pasajların mevcut olduğunu görüyoruz.

Her şeyden önce, Kur'an'da namazın bir bütün olarak değil, başlıca rükünleriyle zikredildiğini söylememiz gerekir. Kur'an ayetleriyle emredilen ve önemi vurgulanan ve İslâm'ın en önemli günlük ibadeti olan namazın başlıca rükünlerinin rükû ve secde olduğunu görüyoruz. Namaz, "Ey iman edenler! Rükû edin; secdeye kapanın; Rabbinize ibadet edin; hayır işleyin ki kurtuluşa eresiniz."¹⁴⁵ gibi birçok Kur'an ayetinde rükû ve secde ile ifade edilmiştir. Ayetlerde rükû etmek, secde etmek, ayakta durmak gibi hareketlerle namazın kastedildiği anlaşılır. Kur'an, "Rükûya gidin", "Secde edin" derken birçok zaman namaz kılınmasını emretmektedir. Burada önemli olan secde, rükû gibi fenomenlerin mevcudiyetidir.

¹⁴⁰ Hud 11/87.

¹⁴¹ Tâhâ 20/14.

¹⁴² Yunus 10/87.

¹⁴³ Meryem 19/31.

¹⁴⁴ Tevrat'ın tahrifi konusunda geniş bilgi için bkz. Uğur, *agt.*, ss. 26-94.

¹⁴⁵ Hacc 22/77.

2. Dua/Namazın Rükünleri Bakımından Eski Ahid ve Kur'an

Eski Ahid'de geçen dua kavramının iki ana anlam taşıdığını, bunlardan birinin Tanrı'ya yalvarmak ve O'ndan dilekte bulunmak olduğunu, diğerinin ise İslâm'daki namazın karşılığı olmak üzere Hz. Musa'nın getirdiği dince emredilen günlük ibadet olduğunu daha önce zikrettik. Eski Ahid'de günlük ibadet olarak ortaya konulan duanın uygulanış şekilleriyle ilgili olarak da yukarıda bilgi verdik.

Yahudilikteki günlük dua ibadeti, manevi bir gereklilik olarak kabul edilir. Bu sayede ibadet eden kişi, yaratıcısı ile iletişime geçmiş olur ve bununla af, bağışlanma, tevbe talebi ve şükür görevini yerine getirir.¹⁴⁶ Yahudi şeriatındaki dua ibadetinin, sinagoglarda toplu olarak ifa edilirken ayakta dualar okunan bölümünün büyük yer tutması sebebiyle "dua" anlamındaki "tefila" ismini aldığı ifade edilmiştir.¹⁴⁷

Kur'an'daki "salât" kavramının karşılığı olduğunu düşündüğümüz günlük dua ibadetinin taşıdığı geniş anlamın Hz. Musa sonrası döneme ait kaynaklardan Talmud ve Rabbinik kaynaklarda da daha geniş bir şekilde yer aldığını belirtmiştik. Bu ibadetin uygulanış yöntemleri ve rükünleriyle ilgili olarak Eski Ahid ve Kur'an'daki bilgiler arasında karşılaştırma yaparak benzerlik noktalarını tespit etmeye çalışalım:

1) Abdest (Tevila)

Yeryüzündeki dinlerin büyük kısmında günahlardan arınma metodu olarak yıkanma ritüelinin yer aldığı bilinmektedir.¹⁴⁸ Günahlara karşılık yıkanarak arınma ritüeli Yahudilik, Hristiyanlık ve İslâm'da da mevcuttur. Yıkanma ritüeli, manevi temizlik, kirlilik, manevi temizlik halinin sona ermesi gibi konularla ilgili olarak Ahd-i Atik'te geniş açıklamalar yer alır. Yukarıda da bahsi geçtiği üzere Yahudilik'te günde üç defa yapılan dua ibadetinden önce kişilerin abdest benzeri bir temizlik yapma mecburiyeti vardır. Temizlik olmaksızın yapılan ibadet geçerli

¹⁴⁶ el-Mûhâ, *age*, s.74.

¹⁴⁷ Bkz. el-Mûhâ, *age*, s. 75.

¹⁴⁸ Msl. bkz. Hamidullah, Muhammed, "İnsan Topluluklarında İbadet Tarihi", *Hikmet Yurdu*, Yıl:1, Sayı: 1, s. 14.

kabul edilmemiştir. Bu sebeple su bulunamazsa ibadet temizleninceye kadar tehir edilirdi.¹⁴⁹ Rabbinik kaynaklı bu temizliğe Levililer'de işaret edilmiştir.¹⁵⁰ İbadete başlamadan önce "Emirleriyle bizi takdis eden ve ellerin yıkanmasına ilişkin emri bize veren, Evrenin Kralı, Ya Rab, Sen mübareksin!" denilir. İlk önce sırasıyla sağ ve sol ele üç defa su dökülür. Sonra yüzün tamamı yıkanarak ağza su verilir. Bunu takiben kişi yüzünü bir mendille siler ve kendisine temiz su bahşettiği için Rabbe şükürünü ifade eden dualar okur.¹⁵¹ Her bir ibadet için bu temizliğin yapılması gerekir. Bu işlemde kullanılacak suyun temiz; kokusunun, renginin ve tadının değişmemiş olması gerekir. Tuzlu su veya deniz suyu ile abdest alınmaz. Yahudilere gönderilen peygamberlerden Ezra ise ibadetten önce yalnız ellerin yıkanmasının yeterli olmayacağını, bütün vücudun dikkatlice yıkanması gerektiğini belirtir.¹⁵² Kişinin bir yere dayanarak uyumasıyla abdesti bozular. Ayrıca ibadet esnasında kusmak, vücudun herhangi bir yerinden kan gelmesi ya da yellenilmesi durumunda da abdest bozular.¹⁵³ Bu hususlardan başka Kohenlerin¹⁵⁴ Mabed ibadetinden önce de ellerini ve ayaklarını yıkamaları Tevrat tarafından emredilen konulardandır.¹⁵⁵ Tanrı'nın bu konuda Harunoğulları'na verdiği emri ortaya koyan Eski Ahid ibaresi şu şekildedir:

"Rab Musa'ya şöyle dedi: "Yıkanmak için tunç bir kazan yap. Ayaklığı da tunçtan olacak. Buluşma Çadırı ile sunağın arasına koyup içine su doldur. Harun'la oğulları ellerini, ayaklarını orada yıkayacaklar. Buluşma Çadırı'na girmeden ya da Rab için yakılan sunuyu sunarak

¹⁴⁹ Arslantaş, *age*, s. 475.

¹⁵⁰ Bkz. Levililer XV/11.

¹⁵¹ el-Mühâ, *age*, s. 81.

¹⁵² Yahudilikteki bu abdest uygulaması hakkında bkz. Posner, Raphael, "Tevilah", *EJ, CD Edition*.

¹⁵³ Makdisî, Mutahhar b. Tahir, *el-Bed' ve't-Tarih*, Mektebetü's-Sekafeti'd-Diniyye, Kahire tsz.'den naklen, Arslantaş, *age*, s. 488.

¹⁵⁴ Yahudilikte dinsel uygulamaları ifa etmek üzere Tanrı tarafından görevlendirilen Harun (İbr. Aaron) soyundan gelen ayrıcalıklı kişiler. Geniş bilgi için bkz. Besalel, "Koanim", *YA*, II/332-335; Aydın, *age*, s. 53; Gürkan, *age*, s. 152.

¹⁵⁵ Bkz. Posner, Raphael, "Tevilah", *EJ, CD Edition*; Ateş, Ali Osman, *İslam'a Göre Cahiliye ve Ehl-i Kitab Örf ve Âdetleri*, Beyan Yay., İstanbul 1996, s. 27; el-Baş, *age*, s. 344; Özen, *age*, s. 115.

hizmet etmek üzere sunağa yaklaşmadan önce, ölmek için ellerini, ayaklarını yıkamalıdır. Harun'la soyunun bütün kuşakları boyunca sürekli bir kural olacak bu."¹⁵⁶

Bir diğer pasajda abdest uygulaması şöyle anlatılır:

*"Kazanı Buluşma Çadırı ile sunak arasına koydu, yıkamak için içine su doldurdu. Musa, Harun ve Harun'un oğulları ellerini, ayaklarını orada yıkadılar. Ne zaman Buluşma Çadırı'na girip sunağa yaklaşılar Rabbin Musa'ya buyurduğu gibi orada yıkandılar."*¹⁵⁷

Yahudilikte abdestin elleri yıkayarak ya da hem elleri hem de ayakları yıkayarak yapılan iki şekli olup bu iki abdestin sadece elleri yıkayarak yerine getirilen türü daha yaygın olmuştur. Abdest almadan önce ellerin temiz olmasına ve ellerin üzerinde, suyun temasına engel olacak hiçbir şeyin yapışmış olmamasına dikkat edilmeli, abdest alırken de eğer yüzük varsa hareket ettirilerek suyun parmağın tamamına ulaşması sağlanmalıdır. Elleri ve ayakları yıkamak suretiyle alınan ve kâhinlere özgü olan abdest, özellikle Mabet Ayinine iştirak etmeden önce alınır.¹⁵⁸ Günlük ibadetten önce elleri ve ayakları yıkayarak ifa edilen bu abdest, günümüzde sadece elleri yıkamak suretiyle yerine getirilmektedir.¹⁵⁹

Abdest alma geleneğinin önce kâhinler (kohen) tarafından uygulandığını, sonradan umumileştiğini görmekteyiz ki gerçekten de halk arasında dindar, takva ehli kişiler; Tanrı'ya takdim edilmiş yiyecekleri yemeden önce kâhinlerin ellerini yıkamalarından hareketle onlar da ellerini yıkaya gelmişlerdir.¹⁶⁰

İslâm'a göre "hadesten tahâret" şartı gereğince namazdan önce abdest alınması gerekir. Dolayısıyla Yahudilik'te günlük ana ibadetten önce abdest gerekli olduğu gibi İslâm'da da aynı mecburiyet söz konusudur. Ancak Kur'an'da da tarif edildiği¹⁶¹ gibi, abdest azaları ellerden ibaret değildir. Hz. Peygamber, abdest uzuvlarını üçer defa yıkayarak abdest almış ve

¹⁵⁶ Çıkış XXX/17-21.

¹⁵⁷ Çıkış XL/30-32.

¹⁵⁸ Bkz. Çıkış XXX/17-21.

¹⁵⁹ el-Mûhâ, age, s. 81.

¹⁶⁰ Tezokur, M. Hadi, "Yahudilik'te İbadet ve İnanç Esasları", Basılmamış Doktora Tezi, Konya 1992, ss. 155-156.

¹⁶¹ Maide 5/6.

"İşte bu, benim ve benden önceki peygamberlerin abdestidir." buyurmuştur.¹⁶² Bir başka hadislerinde ise "Bu, abdestin en mükemmelidir. Bu, benim ve İbrahim Halilullah'ın abdestidir."¹⁶³ diyerek abdestin, daha önceki peygamberler zamanında da bulunan bir ibadet olduğunu ortaya koymuştur.

Bu bilgilere göre ibadetlerden önce yapılması gereken mecburi temizlik anlamında abdestin Yahudi şeriatında ve Eski Ahid'de bulunduğunu, hatta Hz. İbrahim'den beri bilindiğini söyleyebiliriz. Uygulamalardaki muhtemel farklılıkların şeriatlardaki ve ümmetlerdeki farklılıklardan kaynaklandığını düşünmek doğru olacaktır.

İslâm şeriatında, cünüplük halinde gusül abdesti almaksızın namaz kılınmayacağı bilinen bir husustur. Yahudi dinî hukukuna göre ise bir Yahudi cinsî münasebette bulunursa, bir ölüye veya bir haşereye veya hayız ve nifas kanına veya bir domuza dokunursa bu durumda Rab ile olan sözleşmesini temizlemek suretiyle yenilmesi gerekir. Bu da bütün vücudunu su ile yıkamak suretiyle gerçekleşir ve böylece sanki Rabbe olan biatini taharet yoluyla yenilemiş olur.¹⁶⁴

İslâm'da namaz kılınan yerin ve namaz kılınan elbisesinin temiz olması namazın gereklerinden biridir. Aynı şekilde Yahudi şeriatına göre de namaz kılınan yerin pisliklerden uzak olması, hatta namaz kılınan ortamda resimlerin ve heykellerin bulunmaması gerekir. Bu sebepten olsa gerek, Yahudilerin, içinde heykeller bulunan Hristiyan kiliselerinde ve necis kabul edilen ölülerin bulunduğu mezarlıklarda namaz kılmaları caiz görülmemiştir. Aynı şekilde beden temizliği de şart kabul edilmiş, üzeri necis olanın Rabbin adını zikretmesi uygun görülmemiştir.¹⁶⁵ Bu hükümler, İslâm'da namazın şartları arasında zikredilen "necasetten taharet"i anımsatmaktadır.

¹⁶² İbn Mâce, Ebu Abdullah Muhammed b. Yezid el-Kazvîni, *Sünen İbn Mâce*, Dâru'l-Hadîs, Kahire tsz., "Tahâret", 47.

¹⁶³ İbn Mâce, "Tahâret", 47.

¹⁶⁴ el-Mûhâ, *age*, s. 77.

¹⁶⁵ el-Mûhâ, *age*, s. 77.

İslam şeriatına göre suyun bulunmadığı durumlarda toprakla teyemmüm yapılır. Yahudilikte de –Talmud kaynaklı bir hükme göre-¹⁶⁶ suyun olmadığı zamanlarda eller toprak ile temizlenir ki, iki uygulama arasında büyük bir paralellik söz konusudur.¹⁶⁷

2) Ayakta Durmak, Kıyam (Amida)

Amida, ibadetın ayakta yapılan bölümüdür.¹⁶⁸ Ayakta durarak Tanrı'ya ibadet ve dua edildiğine¹⁶⁹ dair birçok Eski Ahid cümlesi vardır. İslâm'ın namaz ibadetindeki kıyam rükününü ihsas eden bu ibarelerden birkaç tanesini örnek olarak verelim:

"Hanna, "Ey efendim, yaşamın hakkı için derim ki, burada **yanında durup** Rabbe yakaran kadını ben" dedi."¹⁷⁰

"Süleyman Rabbin sunağının önünde, İsrail topluluğunun **karşısında durup ellerini göklere açtı.**"Ya Rab, İsrail'in Tanrısı, yerde ve gökte sana benzer başka tanrı yoktur" dedi, "Bütün yürekleriyle yolunu izleyen kullarınla yaptığın antlaşmaya bağlı kalırsın."¹⁷¹

3) Başını Eğmek, Rükû (Qadad, Keria)

Eski Ahid'in birçok yerinde başını eğerek Tanrı'ya ibadet edildiği ifade edilir. Bu konudaki ibarelerin rükû olarak anlaşılmasının mümkün olduğu kanaatindeyiz. Ahd-i Atik'in Türkçe tercümelerinde bu ibarelerdeki "eğilerek veya başını eğerek ibadet etmek" anlamının es geçilerek sadece "ibadet etmek" manası verilmek suretiyle kelimenin anlamının değiştirildiğine işaret etmek istiyoruz. Bu husustaki Ahd-i Atik pasajlarından birkaçı şunlardır:

"Adam **eğilip Rabbe tapındı.**"¹⁷²

"**Eğilip Rabbe tapındım.** Efendimin oğluna kardeşinin torununu almak için bana doğru yolu gösteren efendim İbrahim'in Tanrısı Rabbe övgüler sundum."¹⁷³

¹⁶⁶ The Babylonian Talmud, Berahot. 15a.

¹⁶⁷ Bkz. el-Mûhâ, age, s. 81.

¹⁶⁸ Besalel, "Amida", YA, I/61-62.

¹⁶⁹ Bkz. Besalel, "Amida", YA, I/61-62.

¹⁷⁰ I. Samuel I/26.

¹⁷¹ I. Krallar VIII/22-23.

¹⁷² Tekvin XXIV/26.

"Halk inandı; Rabbin kendileriyle ilgilediğini, çektikleri sıkıntıyı görmüş olduğunu duyunca, **eğilip tapındılar**."¹⁷⁴

"Bu Rabbin Fısıh kurbanıdır' diyeceksiniz, 'Çünkü Rab Mısırlı'ı öldürürken evlerimizin üzerinden geçerek bizi bağışladı.'" İsraililer **eğilip tapındılar**."¹⁷⁵

"Ezra yüce Tanrı'ya, Rabbe övgüler sundu. Bütün halk ellerini kaldırarak, "Amin! Amin!" diye karşılık verdi. Hep birlikte **eğilip yere kapanarak Rabbe tapındılar**."¹⁷⁶

"Kralın buyruğu üzerine saray kapısında çalışan herkes Haman'ın önünde eğilip yere kapanırdı. Ama Mordekay ne **eğildi**, ne de yere kapandı."¹⁷⁷

"Ezra yüce Tanrı'ya, Rabbe övgüler sundu. Bütün halk, ellerini kaldırarak, "Âmin! Âmin!" diye karşılık verdi. Hep birlikte **eğilip yere kapanarak Rabbe tapındılar**."¹⁷⁸

4) Yere Kapanmak, Secde (Shachah, nofel 'al-panav)

Ünlü Yahudi bilgin Shlomo Dov Goitein'in belirttiğine göre secde, miladi ikinci asra kadar Yahudi ibadetinin en belirgin özelliği idi. Bilhassa Mabel döneminde Kefaret Günü'nde (Yom Kipur)¹⁷⁹ tam secde uygulanmıştır.¹⁸⁰ İkinci asırda Rabbi Akiba'nın sinagogda secde ettiği belirtilir. Ancak Yahudi din adamları cemaatteki itizali gruplar ve değişik Hristiyan keşişler tarafından yapılmaya başlanmasından sonra secdeyi, "secde evi" dedikleri mabetten ve ibadetlerden çıkarmışlardır.¹⁸¹ Yahudiliğin Karaî¹⁸² mezhebine mensup olan Kirkisanî, Rab-

¹⁷³ Tekvin XXIV/48.

¹⁷⁴ Çıkış IV/31.

¹⁷⁵ Çıkış XII/27.

¹⁷⁶ Nehemya VIII/6.

¹⁷⁷ Ester III/2.

¹⁷⁸ Nehemya VIII/6.

¹⁷⁹ Yahudi takviminin en kutsal günü kabul edilen tövbe ve kefarete günü. Bkz. Gürkan, *age*, s. 251.

¹⁸⁰ Gürkan, *age*, s. 156.

¹⁸¹ Goitein, Shlomo Dov, *Yahudiler ve Araplar Çağlar Boyu İlişkileri*, Terc.Nuh Arslantaş, Emine Buket Sağlam, İz Yay., İstanbul 2004, ss. 224-225.

¹⁸² Rabbani öğretiyi, dolayısıyla Talmud'u reddeden ve sadece Tanah'ın otoritesini esas alan bir Yahudi mezhebi. Bkz. Gürkan, *age*, s. 245.

banileri, Kitab-ı Mukaddes'te emredildiği¹⁸³ halde secde etmemekle eleştirmiştir.¹⁸⁴ Secde, İslâmî dönemde Maimonides'in oğlu Avraham tarafından, Yahudiliğin bir gereği olduğu belirtilerek Yahudi ibadetine tekrar dahil edilmek istenmiş, ancak cemaatin yoğun tepkisi nedeniyle bundan vazgeçmek zorunda kalmıştır.¹⁸⁵ Günümüzde ise Aşkenaz¹⁸⁶ Ortodoks Yahudiler tarafından Yeni Yıl ve Kefaret Günü ibadetlerinde; Karaî Yahudileri ve Samiriler¹⁸⁷ tarafından ise düzenli ibadetin bir parçası olarak uygulanmaktadır.¹⁸⁸

Eski Ahid'de doksandan fazla yerde secdeden bahsedilir.¹⁸⁹ Eski Ahid'e göre secde ancak Allah için yapılır.¹⁹⁰ Yere kapanmanın, o dönemin geleneklerini yansıtacak şekilde şahıslara saygıyı da ifade eden bir davranış olduğu anlaşılıyor:

"Avram yüzüstü yere kapandı."¹⁹¹

"Yusuf hatırlarını sorduktan sonra, "Bana sözünü ettiğiniz yaşlı babanız iyi mi?" dedi, "Hâlâ yaşıyor mu?" Kardeşleri, "Babamız kulun iyi" diye yanıtladılar, "Hâlâ yaşıyor." Sonra saygıyla **eğilip yere kapandılar.**"¹⁹²

"Bunun üzerine Yeşu giysilerini yırtarak İsrail'in ileri gelenleriyle birlikte başından aşağı toprak döküp Rabbin Sandığı'nın önünde **yüzüstü yere kapandı** ve akşama dek bu durumda kaldı."¹⁹³

¹⁸³ II. Tarihler VII/3.

¹⁸⁴ Kirkisanî, Ebu Yusuf Yakub, *Kitabü'l-Envar ve'l-Merakıb*, Nşr. Leon Nemoy, The Alexander Kohut Memorial Foundation, New York 1940, II/16-17,'den naklen, Arslantaş, age, s. 490.

¹⁸⁵ Arslantaş, age, s.490.

¹⁸⁶ Avrupa ve Amerika Yahudileri. Bkz. Gürkan, age, s. 242.

¹⁸⁷ Asurlular tarafından Filistin'in kuzeyindeki Samiriye bölgesine yerleştirilen farklı kavimlerin devamı olarak görülen ve korku sebebiyle Yahudiliği seçtikleri kabul edilen, kendilerini kuzeydeki on İsrail kabilesinin devamı olarak gören grup. Bkz. Gürkan, age, s. 249.

¹⁸⁸ Gürkan, age, s. 156.

¹⁸⁹ el-Mühâ, age, s. 125.

¹⁹⁰ Günümüz Yahudilerinin bu hususta çok hassas davranmadığı ifade edilir. Bkz. Haddad, İbrahim, Servet, *Keşfu'l-Hafâ ve'd-Dahil fi Tevrati Benî İsrail*, Merkezü Tenviri'l-İslâmî, Kahire 2005, s. 196.

¹⁹¹ Tekvin XVII/3.

¹⁹² Tekvin XLIII/27-28.

"Ezra yüce Tanrı'ya, Rabbe övgüler sundu. Bütün halk, ellerini kaldırarak, "Âmin! Âmin!" diye karşılık verdi. Hep birlikte eğilip **yere kapanarak Rabbe tapındılar.**"¹⁹⁴

"Yehoşafat **yüzüstü yere kapandı.** Yahuda halkıyla Yerusâlim'de oturanlar da Rabbin önünde **yere kapanıp O'na tapındılar.** Sonra Kehatoğulları'ndan ve Korahoğulları'ndan bazı Levililer ayağa kalkıp İsrail'in Tanrısı Rabbi yüksek sesle övdüler."¹⁹⁵

"Gelin, yaratıcı Rabbin önünde secdeye, rükûya varıp diz çökelim."¹⁹⁶

"Musa hemen **yere kapanıp tapındı.**"¹⁹⁷

"Musa'yla Harun topluluktan ayrılıp Buluşma Çadırı'nın giriş bölümüne gittiler, **yüzüstü yere kapandılar.** Rabbin görkemi onlara göründü."¹⁹⁸

"Yehoşafat **yüzüstü yere kapandı.** Yahuda halkıyla Yerusâlim'de oturanlar da Rabbin önünde **yere kapanıp O'na tapındılar.**"

"Ahav yiyip içmek üzere oradan ayrılınca, İlyas Karmel Dağı'nın tepesine çıktı. **Yere kapanarak başını dizlerinin arasına koydu.**"¹⁹⁹

5) Diz Çöküp İbadet Etmek (Kore 'al-birkav)

Esk-i Ahid'de tazim manası taşıdığı için Baal önünde diz çökmeyen kimseler övülür ve sadece Rab önünde diz çökülmesi emredilir.²⁰⁰ Diz çöküp ibadet etmekten bahseden Eski Ahid pasajları da mevcuttur:

¹⁹³ Yeşu VII/6.

¹⁹⁴ Nehemya VIII/6.

¹⁹⁵ II. Tarihler XX/18-19.

¹⁹⁶ Mezmurlar XCV/6.

¹⁹⁷ Çıkış XXXIV/8.

¹⁹⁸ Sayılar XX/6.

¹⁹⁹ I. Krallar XVIII/42. Ahd-i Atik'te geçen secde ibareleri için bkz. el-Mûhâ, age, ss. 93-94.

²⁰⁰ Mezmurlar VC/6. Bkz. Arslantaş, age, s.489.

"Daniel yasanın imzalandığını öğrenince evine gitti. Yukarı odasının Yerusalim yönüne bakan pencereleri açtı. Daha önce yaptığı gibi **her gün üç kez diz çöküp dua etti**, Tanrı-sı'na övgüler sundu."²⁰¹

"Ağlayarak kendini Tanrı'nın Tapınağı'nın önünde **yere atan Ezra dua edip** günahlarını açıkladı. Bu arada erkek, kadın, çocuk, İsraililer'den çok büyük bir topluluk Ezra'nın çevre-sine toplandı. Onlar da hıçkırığa hıçkırığa ağlıyordu."²⁰²

"Süleyman, Rabbe duasını ve yalvarışını bitirince, elleri göklere açık, **dizleri üzerine çökmüş olduğu** Rabbin sunağının önünden kalktı."²⁰³

"Ahav yiyip içmek üzere oradan ayrılınca, İlyas Karmel Dağı'nın tepesine çıktı. Yere kapanarak başını dizlerinin arasına koydu."²⁰⁴ ibaresinde bahsedilen "başı dizlerin arasına koymak" fiili, secde midir, yoksa başka bir ibadet formu mudur, bunu anlamak pek kolay gö-züküyor.

6) Kibleye Dönmek (Mizrah)

Dua ederken veya ibadetini yaparken Kudüs'e veya Kutsal Mabet'e (Bet Amikdaş'a) dönmek, Yahudilik'te ilk dönemlerden itibaren uygulanan bir esastır.²⁰⁵ Kral Süleyman, Mabet'in açılışını yaparken duaların bu yerin istikametine doğru yapılacağını öngörmüştü.²⁰⁶ Süleyman, bir bakıma sürgündeki Yahudilerin, Tanrı'nın onların atalarına bahsettiği toprağın, Tanrı'nın seçtiği kent ve O'nun adına inşa ettiği Ev'in istikametinde dua edeceklerini dü-şünmüştü.²⁰⁷ Tanah'ta ifade edildiğine göre Daniel Babil'de, Kudüs'e dönük pencereler yap-tırdığı evinde günde üç defa diz çöküp Tanrı'ya dua ederdi.²⁰⁸ Mişna zamanında bu uygulama dinî bir standart haline gelmiştir. Buna göre Talmud'un açıklamaları çerçevesinde diaspora-

²⁰¹ Daniel VI/10.

²⁰² Ezra IX/15.

²⁰³ I. Krallar VIII/54.

²⁰⁴ I. Krallar XVIII/42.

²⁰⁵ Bkz. Mezmurlar V/7; XXVIII/2; CXXXVIII/2; *The Babylonian Talmud*, Berahot. 4.

²⁰⁶ Bkz. I. Krallar VIII/30, 35; II. Tarihler VI/21, 26.

²⁰⁷ I. Krallar VIII/48; II. Tarihler VI/38. Bkz. Besalel, "Tefila", YA, III/727.

²⁰⁸ Daniel VI/10.

daki Yahudi Kutsal Topraklar istikametine doğru; İsrail topraklarındaki (Erets Yisrael'deki) bir Yahudi Kudüs istikametine doğru; Kudüs'teki bir Yahudi Kutsal Mabed (Bet Amikdaş'a) istikametine doğru; Bet Amikdaş'ın bulunduğu tepedeki bir Yahudi ise Kutsalların Kutsalı (Kodeş Hakodeş)²⁰⁹ istikametine dönerek dualarını yapmalıdır. Güney Avrupa ve Kuzey Afrika'daki Yahudi cemaatleri için Kudüs istikametine doğru dönmek, doğruya doğru dönmek anlamına gelir.²¹⁰

Yahudilikte ibadetin Kudüs'e ve Kudüs'teki Süleyman Mabedi'ne dönülerek yapılması esası, İslâm'daki, namazın Mekke'deki Ka'be'ye dönülerek yapılması prensibiyle aynılık taşımaktadır. Buna göre namaz esnasında Kible'ye dönmek, namazın kabul şartlarından biridir. İslâm'da Ka'be'nin kible edinilip namazda o yöne doğru dönülmesi emri gelmeden önce Müslümanlar da bir süre Kudüs'e doğru namaz kılmışlardır. Bu vakıa, Kudüs'ün Müslümanlar için de kutsal bir anlam taşıdığını gösterir. Kiblenin değiştirilmesinden bahseden ayetlerde²¹¹ Yahudilerin kiblesinden bahsedilmiştir.²¹² Kudüs'ün taşıdığı önem bazı hadislerde de vurgulanmıştır. Sonuç itibarıyla ibadet esnasında kibleye yönelmek esası bakımından da Tevrat'ın tasvir ettiği ibadet, İslâm'dakine uygunluk taşımaktadır.

7) Ellerini Açıp Dua Etmek

Tevrat'ta anlatılan ibadetle ilgili olarak başka hareketlerle ilgili bilgi bulmak da mümkündür. Meselâ ibadet esnasında **elleri göğe açıp dua etmek** bunlardan birisidir. Ellerini göğe açıp dua etmek ve yakarmak ibadetin dışında normal bir dua eylemi de olsa gerek Yahudi ibadetinde, gerekse İslâm'ın namazında da, ibadetin değişmez bir parçasıdır:

²⁰⁹ Kutsalların Kutsalı, Süleyman Mabedi'nde ancak Koen Agadol'un girmesine izin verilen en kutsal yerdir. Mabed'in yapısında yer alan birbirini izleyen odalarda içeriye doğru ilerledikçe kutsallık artardı. Mabed'de ana holün arkasında Kutsalların Kutsalı bulunuyordu. Binanın en iç tarafında bulunan bu odada Ahid Sandığı ve iki Kerubi bulunuyordu. (I. Krallar VI/19, XXIII/28). Babilliler M.Ö. 586'da Mabed'i yıkınca içindeki bu cisimler kayboldu. 2. Mabed inşa edildiğinde bu oda boş kalmıştır. Bu konu hak. bkz. Besalel, "Kutsalların Kutsalı", YA, II/360.

²¹⁰ Besalel, "Tefila", YA, III/727; el-Baş, *age*, s. 344.

²¹¹ Bakara 2/143-145.

²¹² el-Baş, *age*, s. 344.

“Süleyman Rabbin sunağının önünde, İsrail topluluğunun karşısında durup **ellerini göklere açtı.**”²¹³

“Ya Rab, sana yakarıyorum, Kayam benim, kulak tıkama sesime. Çünkü sen sessiz kalırsan, ölüm çukuruna inen ölümlere dönerim ben. Seni yardıma çağırdığımda, **ellerimi kutsal konutuna doğru açtığımda** kulak ver yalvarışlarıma.”²¹⁴

“Ona tuzak kuran adamlar hep birlikte oraya gittiklerinde, onu Tanrısı'na **dua edip yalvarırken** gördüler.”²¹⁵

“Süleyman, Rabbe duasını ve yalvarışını bitirince, **elleri göklere açık**, dizleri üzerine çökmüş olduğu Rabbin sunağının önünden kalktı.”²¹⁶

²¹³ I. Krallar VIII/22.

²¹⁴ Mezmurlar XXVIII/1-2.

²¹⁵ Daniel VI/11.

²¹⁶ I. Krallar VIII/54.

Sonuç

Meryem Suresi'nin 31'inci ayetinde Hz. İsa'nın henüz çocukken şöyle dediği anlatılmaktadır: *"Nerede olursam olayım O beni mübarek kıldı. Yaşadığım sürece bana namazı ve zekâtı emretti."* Hz. İbrahim de, *"Rabbim! Beni ve soyumdan gelecekleri namazı devamlı kılanlardan eyle!"* diye dua etmiştir.²¹⁷ Hz. Şuayb da çok namaz kıları. Hatta bu sebeple kendisine hakaret edilmek istenmişti. Bu da Kur'an-ı Kerim'de şöyle beyan edilmiştir: *"Onlar dediler ki: 'Ey Şuayb! Atalarımızın taptıklarını terk edip mallarımız hakkında dilediğimizi yapmaktan vazgeçmemizi sana namazın mı emrediyor?'"*²¹⁸ Yine Kur'an-ı Kerim'de Hz. İshak ve Yakub'un, Hz. Zekeriya'nın namaz kıldıkları da zikredilir. Hz. Lokman'ın oğluna olan vasiyetleri arasında namaz kılmak konusu da yer alır.²¹⁹ Hz. Adem, Nuh ve İbrahim'den sonra namazı terk eden nesillerin geleceği zikredilir.²²⁰ Mâide Sûresi'nin 12. âyetinde İsrailoğullarından namaz kılmaları hususunda kesin söz alındığı ifade edilir. Hatta Beyyine Suresi'nde anlatıldığına göre Allah Teâlâ kitap ehli bütün ümmetlere namaz kılmalarını emretmiştir.²²¹ Hac Suresi'ndeki *"Bana hiçbir şeyi ortak koşma; tavaf edenler, orada kıyama duranlar, rükû edenler ve secdeye varanlar için evimi temiz tut diye İbrahim'i Ka'be'nin yanına yerleştirmiştik."*²²² mealindeki ayet, Hz. İbrahim zamanında kılınan namazın tıpkı günümüzde olduğu gibi kıyamlı, rükûlu ve secdeli bir namaz olduğunu göstermektedir. Kur'an ayetlerinin bildirdiğine göre Allah, İsrailoğullarından namaz kılmaları hususunda ahd almıştır.²²³ Bu ahdin Hz. Musa zamanında alındığı kaydedilmiştir.²²⁴ Şu an elimizde bulunan Ahd-i Atik ibarelerinden, Hz. İbrahim'den itibaren İsrailoğullarına gönderilen peygamberlerin namaz ibadetini ifa etmekle emrolduklarını ve namaz kıldıklarını anlıyoruz. Meryem Suresi'nin 58 ve 59. ayetlerinde

²¹⁷ İbrahim 14/40.

²¹⁸ Hud 11/87.

²¹⁹ Lokman 31/17.

²²⁰ Meryem 19/59.

²²¹ Beyyine 98/5.

²²² Hacc 22/26.

²²³ Bakara 2/83; Mâide 5/12.

²²⁴ Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Eser Neşr., İstanbul 1979, III/1599-1600.

şöyle buyruluyor: “İşte bunlar, Allah'ın kendilerine nimetler verdiği peygamberlerden, Âdem'in soyundan, Nuh ile birlikte (gemide) taşıdıklarımızdan, İbrahim ve İsrail (Ya'kub) 'in soyundan, doğruya ulaştırdığımız ve seçkin kıldığımız kimselerdendir. Onlara, çok merhametli olan Allah'ın âyetleri okunduğunda ağlayarak secdeye kapanırlardı. Nihayet onların peşinden öyle bir nesil geldi ki, bunlar namazı bıraktılar; nefislerinin arzularına uydular. Bu yüzden ileride sapıklıklarının cezasını çekecekler.” Bu ayette ifade edildiği üzere namaz ibadeti, Hz. İbrahim'den sonra gelen bazı nesillerden sonra kaybolmuştur. Ancak yine de Yahudilerden az bir kısmı bu geleneği günümüze kadar devam ettirmiştir. Hayim Halevy Donin adlı bir Yahudi Rabbisinin “*To Pray As A Jew: A Guide to the Prayer Book and the Synagogue Service*” adlı eserinde, namaz ibadetinin eski Yahudiler ve günümüzdeki birtakım Yahudiler tarafından yerine getirildiği belirtilir. Günümüz Yahudi cemaatlerinin çok az kısmının secdeyi yerine getirdiklerini, hatta bazı sinagoglarda sadece Rabbilerin bu ibadeti yaptıklarını, zaman zaman da cemaatin onlara eşlik ettiklerini söyler. Secde ibadetinin başlangıçta garip gelebileceğini, ancak bir defa yerine getirildiğinde insanda tekrar yapma isteği uyandırdığını söyler.²²⁵

Yahudilikteki “tefila” adlı dua ibadetinin, İslâm'daki namazı oluşturan parçalar olan ve Kur'an'da da çokça emredilen rükû, secde, kıyam, namazda diz çöküp oturma, elleri açıp dua etme, namaz esnasında kıbleye dönme, namazda Kutsal Kitap'tan parçalar okuma gibi hususları ihtiva ettikleri anlaşılmaktadır. Öte yandan, tıpkı Kur'an'da namaz ibadetini ifade eden “salât” kelimesinde olduğu gibi Tevrat'ta yer alan ve günlük namaz ibadetini karşılayan “tefila” kelimesi de aynı zamanda dua anlamına gelmektedir ki bu benzeş oldukça dikkat çekicidir.

Bu hususların dışında Tevrat'ta ibadette ilgili emredilen diğer birçok konunun da Kur'an'a uygunluk arz ettiği görülmektedir. Meselâ Tevrat'ta günlük ibadet için sabah, öğleden sonra ve akşam olmak üzere üç ayrı vakti tayin edilmiştir. İslâm'da da Kur'an'daki işaretlere dayanılarak namaz beş vakit olarak kılına gelmiştir. Esasen Kur'an'da namaz için üç vakitten söz edilir.²²⁶ Ancak Hz. Peygamber'in uygulamaları ve ilgili ayetleri tefsir etmesiyle bu ayetlerin beş vakte delâlet ettiği anlaşılmıştır. Bununla birlikte ihtiyaç anında bu vakitlerden öğle ve

²²⁵ Donin, Hayim Halevy, “*To Pray As A Jew: A Guide to the Prayer Book and the Synagogue Service*”, Basic Books, New York 1980, s. 204 vd.

²²⁶ Msl. bkz. Hud 11/114.

ikinci ile akşam ve yatsı namazları bir arada kılınarak (cem edilerek) üç vakit namaz kılınma ruhsatı da vardır.

Yahudilikte günlük ibadetin sinagogda cemaatle yapılmasının daha makbul olduğu Maimonides tarafından belirtilmiştir. İslâm'daki namaz ibadeti için de aynı durum söz konusudur. Camide cemaatle kılınan namazın yirmi yedi defa daha faziletli olduğu Hz. Muhammed tarafından belirtilmiştir. Namazın cemaatle kılınması konusunda birçok hadis hassasiyetle durur.

Yahudilikte namazdan önce abdest alma mecburiyeti vardır. Dua ve ibadet esnasında kalbin huzuru, ihlâs ve huşu içinde olması Yahudi inancına göre önemlidir. Mânevî olarak hazır durumda olmayanların dua ve ibadet etmesinin doğru olmadığı Yahudi bilginlerince ortaya konulmuştur. İslâm'da da gerek namazda gerekse diğer ibadetlerde ihlâs, huşu ve kalp huzuru içinde olmanın gerekliliği çok defalar vurgulanmıştır. Namazın bir rüknü olan "*Ta'dil-i Erkân*" (namazın rükünlerinin eksiksiz bir şekilde yerine getirilmesi), Yahudi ibadetinin bir gereği olarak belirtilen "Kavana"ya benzemektedir. İslâm'da olduğu gibi Yahudilikte de cemaatle yapılan ibadeti herhangi bir salih kişi yönetebilir. Bu da bir benzerlik olarak zikredilmeye değerdir.²²⁷ Bunun dışında Yahudi ibadetinin amida (kıyam) bölümündeki duaların bitiminde önce sola, sonra da sağa olmak üzere selam verilmesi uygulamasının,²²⁸ İslam'ın namazının sonundaki selamlarla olan benzerliği dikkat çekicidir.

Bütün bu bilgiler, İsrailoğullarına gönderilen peygamberlerin kıldığı ve ümmetlerine emrettikleri Kur'an'da zikredilen salât ibadetinin şu anki Tevrat'ta da yer aldığını ortaya koymaktadır.

²²⁷ Oğuz, Burhan, *Türk ve Yahudi Kültürlerine Bir Mukayeseli Bakış*, Anadolu Aydınlanma Vakfı Yay., İstanbul 2003, s. 90.

²²⁸ Arslantaş, *age*, s. 485.

The Comparison of The Concepts of "Prayer" in The Old Testament and "Salat" in Quran

Citation / ©-. The Comparison Of The Concepts Of "Prayer" İn The Old Testament And "Salat" in Quran. *Çukurova University Journal of Faculty of Divinity* 8 (2), 133-166.

Abstract- *The word of "tefilin" in the Old Testament used for daily worship for the Jews means prayer in dictionaries. Some of the principles of prayer (worship) which must be done three times a day are stated in the Old Testament. The ritual ablution (wudu) before worship, some actions while praying remind us divine service in Islam. The word of "salat" used for divine service in Quran also means prayer. Similarities between the "salat" in Quran and The "prayer" in Old Testament bring us to a conclusion that the passages of prayer in the Old Testament point to the worship mentioned in Quran and told to be ordered to the Israelites.*

Key Words- Old Testament, worship, prayer, salat, bow, prostrate.